

Úvod do sociologie

Jan Jandourek

Úvod do sociologie

Jan Jandourek

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Jandourek, Jan

Úvod do sociologie / Jan Jandourek. – Vyd. 2. – Praha : Portál, 2009. – 232 s.
ISBN 978-80-7367-644-5 (brož.)

316

- sociologie
- učebnice

316 - Sociologie [18]

37.016 - Učební osnovy. Vyučovací předměty. Učebnice [22]

© Jan Jandourek, 2003, 2009

Illustrations © Romana Jandourková, 2003

Portál, s.r.o., Praha 2003, 2009

ISBN 978-80-7367-644-5

Obsah

Úvod	7
1 Co je to sociologie?	9
1.1 Co a k čemu je sociologie	11
1.2 Sociologická paradigmat a úrovně sociální reality	14
1.3 Zrod sociologie v moderní společnosti	19
1.4 Otcové zakladatelé sociologie	23
1.5 Zakladatelé české sociologie	33
2 Sociologie 20. století	37
2.1 Frankfurtská škola – kritická teorie	37
2.2 Interpretativní sociologie	43
2.3 Strukturální funkcionalismus	46
2.4 Strukturální marxismus	53
2.5 Sociologie na prahu 21. století	55
3 Socializace, sociální kontrola, deviace a zločin	57
3.1 Divadlo života a jeho role	58
3.2 Životní cyklus	66
3.3 Sociální kontrola a deviace	71
4 Sociální skupiny a organizace	81
4.1 Sociální skupina	81
4.2 Organizace	86
4.3 Byrokracie	88
5 Společnost a její vrstvy	92
5.1 Společenské vrstvy	93
5.2 Třídy	95
5.3 Sociální mobilita	98
5.4 Rasy a etnika	100
5.5 Sociální změna	103

6	Gender a sexualita	109
6.1	Gender	109
6.2	Sexualita	111
6.3	Rodina	114
6.4	Gender, feminismus	120
7	Moc politická a ekonomická	126
7.1	Moc a autorita	127
7.2	Postoje k výkonu moci	130
7.3	Politický systém	139
7.4	Ekonomická moc	146
7.5	Svět práce	152
8	Náboženství	160
8.1	Formy náboženství	161
8.2	Sociologické teorie náboženství	163
8.3	Náboženské instituce	166
8.4	Moderní náboženský fundamentalismus	168
8.5	Sekularizace	170
9	Kultura	174
9.1	Kultura, symboly a jazyk	175
9.2	Kultura a kultury	179
9.3	Kultura masová a vysoká	184
10	Člověk a jeho prostředí	190
10.1	My a prostředí – ekologie	191
10.2	Kolik nás je – demografie	195
10.3	Moderní člověk jako městský člověk – urbanizace	197
11	Sociologické metody	204
11.1	Kvalitativní, nebo kvantitativní přístup?	205
11.2	Jednotlivé výzkumné metody	210
12	Kde najít českou sociologii	219
12.1	Školy	219
12.2	Instituce	221
12.3	Časopisy, nakladatelství, knihy	223
	Závěr: Pro zájemce o „lidskou komedii“	225
	Rejstřík	227

Podle židovského vtipu řekl starý rabín na úmrtním loži synovi: „Nikomu nic nevysvětluj, nemá to smysl.“ Kdyby si tato slova vzali k srdci autoři učebnic, nikdy by žádná učebnice nevznikla. Napsat učebnici navíc znamená, že autor je vystaven: a) srovnání se všemi učebnicemi, které tu kdy byly a byly lepší; b) výtce, že kniha neobsahuje poslední trendy a objevy oboru, že v knize něco důležitého (nebo někdo důležitý) chybí, nebo naopak, že tam jsou věci, které tam nepatří; a řadě dalších výtek. Což všechno bude nejspíš pravda. Přesto studenti nadále touží po knížce, kde bude pokud možno všechno, látka bude podána přehledně a srozumitelně, a když použijí zde uvedené znalosti, nebudou vyhozeni od zkoušky. Pokud se tedy čtenáři (např. studentovi, učiteli občanské výchovy, žurnalistovi) podaří najít na následujících stránkách základní přehled o školách, směrech a paradigmatech sociologie, pokud tu naleznou potřebná témata i jména, splnila snad tato kniha svůj účel. Karel Čapek říkal, že ví něco o všem, a tak skončil jako novinář. Kdyby věděl všechno o něčem, byl by odborníkem. Zájemci, kteří chtějí vědět „všechno o něčem“, jsou v závěrech kapitol a celé knihy nasměrováni na příslušné publikace a instituce.

Děkuji své paní Romaně za napsání kapitoly o metodologii a vytvoření kreseb. Redaktorovi Dominiku Dvořákovi děkuji za opakované čtení rukopisu a jeho odborné připomínkování a sociologovi Janu Spoustovi za kritické přečtení a cenné poznámky. Pokud v textu zůstaly nějaké věcné chyby, jdou na vrub autora. Čtenářům předem děkuji za připomínky, jež ke knize budou mít a nějakým v moderní společnosti akceptovatelným způsobem mi sdělí.

Jan Jandourek

Co je to sociologie?

Po celou historickou dobu, možná už od konce mladší doby kamenné, byly na světě tři druhy lidí: ti nahoře, ti uprostřed a ti dole. Dělili se ještě dál, byli nazýváni různými jmény a jejich poměrný počet, jakož i postoj jedněch k druhým se měnily v průběhu věků; ale ve své podstatě se struktura společnosti nikdy nezměnila. Dokonce i po obrovských převratech a po zdánlivě neodvolatelných změnách se vždy znovu prosadil stejný model, tak jako se gyroskop vždy vrátí do rovnováhy, poté co se vychýlil daleko na jednu nebo na druhou stranu.

(George Orwell: 1984)

Tyto věty předčítal v románu George Orwella 1984 Winston Smith své milence Julii. Pocházejí z knihy *Teorie a praxe oligarchického kolektivismu*, kterou údajně napsal Emanuel Goldstein. Winston a Julie (více však zřejmě Winston) očekávají, že v Goldsteinově knize najdou klíč k tomu, proč jejich totalitní a chudá společnost vypadá tak, jak vypadá, a co by se s tím dalo dělat. V podstatě můžeme říci, že se dali do studia sociologie. Zřejmě to nebylo studium příliš zábavné, protože Julie stačila ještě během čtení usnout. Co se dělo dál, je poměrně tragické (oba milence a začínající sociology sebrala mocná ideopolicie), to však se sociálními vědami souvisí jen nepřímo.

Julie je člověk zaměřený spíše na praxi a prožitek – rozhodně více než analytický Winston. Ostatně se zdá, že všechno podstatné bylo obsaženo už v prvních větách knihy a zbytek zná člověk ze své vlastní životní praxe. Pro běžnou orientaci skutečně ani my nepotřebujeme o mnoho víc. Jakmile však dojde k nejhoršímu, např. když se společnost začne hroutit nebo musíme složit zkoušku ze sociologie, nezbyvá nám nic jiného než se pokoušet proniknout pod povrch každodenního dění.

Dobrou příležitost klást si otázky týkající se rozdílů mezi deklarovaným a skutečným stavem společnosti např. mívá student, hned když se hlásí na vysokou školu. Až do maturity mu vtloukali do hlavy, že jeho úspěch závisí na snaze a výkonu. Náš uchazeč by však v rozhovoru se svými budoucími spolužáky zjistil, že většina z nich pochází především z rodin středoškoláků a vysokoškoláků. Pokud by ho to zajímalo přesněji, našel by v oficiálních materiálech ministerstva školství, že potomek rodičů se základním vzděláním má v České republice (statisticky) *devětkrát* menší šanci dostat se na vysokou školu než potomek z rodiny vysokoškoláků (podle Možného, 2002:82). Náhle vidí, že předpoklady k vysokoškolskému studiu jako by byly něčím vrozeným. Je to možné? Nebo to nějak souvisí s uspořádáním české společnosti? V zemích Evropské unie totiž studuje také více dětí z rodin vysokoškoláků než rodičů se základním vzděláním, ale příslušný poměr je jen jedna ku třem.

Dokonce i v dobách, kdy jsme u nás měli „diktaturu proletariátu“, přes někdy tvrdá opatření ve prospěch dětí s „dělnickým původem“ to vždy nakonec dopadlo tak, že víc studentů pocházelo z rodin „inteligence“. Kdo si vážně položí otázku, jak je to možné, je na dobré cestě stát se sociologem.

Společnost je prostě více nebo méně odlišná od toho, co o sobě prohlašuje. Na otázku, zda skutečnost musí vypadat až tak pochmurně, jak to líčí Orwell v *1984*, dává sociologie poněkud protikladné odpovědi. Italský sociolog Vilfredo Pareto (1848–1923) nás poučí, že v každé instituci to nakonec dopadne tak, že někdo bude „nahore“. Marxisticky ladění sociologové nebudou představou lidí usídlených pohodlně a mnohdy bez zásluh „nahore“ nikdy nadšeni. Postmoderní myslitelé řeknou, že společnost nemá připomínat pyramidu, ale síť, kde nahore a dole nerozhoduje. Americký konzervativce Michael Novak (nar. 1939) nám zase sdělí, že ti dole mívají z těch nahore mnohdy prospěch. Liberálovi nebude rozčlenění společnosti na nahore a dole tolik vadit, protože „opilec v příkopě je přesně tam, kde má být“.

A pak jsou tu ještě taková mysteria, jako že příslušník nejnižší kasty se stane indickým prezidentem. Najednou vidíme, že s pouhým konstatováním, že vždycky byli mocní a bezmocní, bohatí a chudí, prostě nevystačíme.

1.1 Co a k čemu je sociologie

Sám název sociologie je podivný. Vznikl spojením latinského *societas* – společnost a řeckého *logos* – slovo. Sociologie by tedy měla být vědou o společnosti.

Je však nějaká sociální nebo humanitní věda, která by neměla něco společného s lidskou společností? Podíváme-li se na obory jako historie, psychologie, politologie, ekonomie, masová komunikace nebo i dějiny umění, je patrné, že všechny se nějakým způsobem společností zabývají. Sociologie je však přece jen něčím specifická. Vysvětluje totiž jevy, které ve společnosti vidíme, ze sociálních příčin. Jako poněkud ponurý příklad nám může sloužit třeba tradiční sociologické téma sebevraždy. Psal o něm klasik světové sociologie Durkheim i náš Masaryk. Je totiž rozdíl, zda někdo spáchá sebevraždu, protože ho potkala mimořádná osobní událost, která se dotýká jeho osobní biografie (opustí ho životní partner nebo jeho životní dílo ztroskotá na intrikách nepřítele), anebo zda skočí z mostu, protože pociťuje prázdnotu danou moderním stylem života. To první je více záležitost psychologie, to druhé spíše sociologie.

Tušíme, že od sebe nemůžeme tyto jednotlivé přístupy přísně oddělit. Ač se někdy i sociologie zabývá chováním jedince a psychologie chováním kolektivním, bude zájmem sociologie především to, co se děje ve skupině, komunitě, obci a celé společnosti.

V klasickém sociologickém výzkumu v rakouské obci postižené nezaměstnaností (nazývaném *Marienthal*) výzkumníci (Paul F. Lazarsfeld, Hans Zeisel, Marie Jahodová) rodiny postižené nezaměstnaností rozdělují na tyto kategorie (Jahoda, 1974):

1. nezlomené, kde se lidé stále pokoušejí najít práci;
 2. rezignované, ve kterých lidé ztratili víru v budoucnost, ale subjektivně prožívají situaci pokojně;
 3. zoufalé, které jsou na tom stejně jako předchozí, ale propadají pocitu marnosti;
 4. apatické, kde dochází k rozkladu rodiny, projevuje se alkoholismus, zanedbává se péče o děti apod.
-

V uvedeném příkladu nejde o jednotlivého nezaměstnaného, ale o dění v komunitě nezaměstnaných. Psychologii bude více zajímat to, co je v chování nezaměstnaného individuální. Ekonomie bude analyzovat hospodářské příčiny a důsledky nezaměstnanosti a politologie prozkoumá mimo jiné to, jak vzniklá situace ovlivní politické procesy (třeba výsledky voleb). Sociologie si je hodně blízká také se sociální

neboli **kulturní antropologii**; hodně zjednodušeně můžeme říci, že zatímco sociologie vyrůstá ze snahy porozumět vlastní („moderní“) společnosti, počátky kulturní antropologie jsou spojeny se zkoumáním toho, jak žijí „jiní“ lidé („přírodní“ národy).

Jednotlivé vědní obory se liší také **metodologickým přístupem**, s nímž k danému jevu přistupují. Ekonomové rádi konstruují kvantitativní modely – třeba tvrdí, že pokles nezaměstnanosti o 1 % by zvýšil národní důchod o 3 %. Psychologové dělají laboratorní pokusy, nebo pracují klinicky – v našem případě se snaží terapeuticky pracovat s jedinci, kteří kvůli dlouhodobé nezaměstnanosti mají duševní obtíže. Pro sociology je typické, že s oblibou sbírají empirická data o velkých souborech jedinců. Sociologie je **vědou empirickou** – vychází z nezaujatého, objektivního pozorování dostatečně velkých vzorků reality, na rozdíl např. od filozofie nebo diskusí nad pivem, které se rovněž často zabývají společností a jejím uspořádáním. Samozřejmě sociologové u těchto dat obvykle nezůstávají, ale na jejich základě vyslovují soudy, kterým můžeme skromně říkat „pravidelnosti“, trochu ambiciózněji „společenské zákonitosti“.

Vědní obor charakterizuje kromě předmětu a metody výzkumu také **institucionální základna**. Sociologie může být vědou i proto, že jsou nějakí sociologové a studenti sociologie, katedry a ústavy sociologie, kongresy, časopisy, učebnice, slovníky a vše, co patří k provozu a fungování řádné vědy. O tomto aspektu si povíme něco málo v závěrečné kapitole.

Sociologismus a další redukcionismy

Přínos různých sociálních věd je právě v jejich rozdílných hlediscích, z nichž zkoumají člověka a společnost. Avšak zároveň může každý obor být v pokušení absolutizovat svůj vlastní pohled. Kdyby např. psychologové tvrdili, že za kriminalitu mohou výlučně individuální faktory jedincovy biografie, a vynechali by vše, co se týká sociálního postavení jeho rodiny, vzdělání, rasy a náboženství, dopustili by se psychologismu. Biologové mohou vysvětlit mnohé z lidského chování poukazem na analogie chování zvířecího a lidského, ale nemohou dát vyčerpávající odpověď na úplně všechny otázky, které se týkají umění, náboženství, ekonomiky nebo politiky. Podobně kdyby se sociologie pokoušela všechny jevy vysvětlovat jenom ze sociálních příčin, hovořili bychom o **sociologismu**. (Sociologismus je domněnka, že společnost je vůči jedinci prvotní a že sociologie vybudovaná podle principů přírodních věd bude schopná dosáhnout stejné přesnosti jako tyto vědy.)

Volba hlediska, z kterého budeme jevy posuzovat, není samozřejmě vždy jednoduchá. Proto jsme zvolili úmyslně na samém počátku pří-

klady vzdělávací dráhy a sebevraždy, kde se prolíná velmi mnoho vlivů. Který z nich je v daném případě převládající, musíme rozhodnout vedení zkušeností a určitou dávkou imaginace.

Co se myslí **sociologickou imaginací**? Takto se označuje určitý „talent“, jenž nám umožňuje vidět souvislost mezi naší osobní zkušeností a širším sociálním a historickým kontextem. Nepropadáme tedy vidění světa, které je dáno naší omezenou zkušeností nebo předsudky (všichni cikáni kradou, všichni Němci jsou hluchí, náboženství je výmyslem mocných vytvořeným, aby bylo snazší přimět lid k práci), ale máme nad společenským děním nadhled a nenecháme se oklamat tím, jak věci na první pohled vypadají.

Kritická funkce sociologie

Sociologie byla v mnoha totalitních režimech zakázána nebo přinejmenším prožívala období, kdy upadala v nemilost. Je tomu tak nejspíše pro její schopnost zpochybňovat věci považované často za „dané“ a „samozřejmé“. Také tu hrálo roli i to, že komunismus je do značné míry sociologickou teorií, a proto nesnášel konkurenci. (O fašismu to částečně platí taky.)

Otcové sociologie – alespoň ve své většině – nezamýšleli vytvořit nástroj, který by sloužil rozvracení nějakých režimů. Snaha zjistit, jak se věci mají a co je pod povrchem jevů, však vede k tomu, že se sociolog snadno dostane díky svým zjištěním do rozporu s tím, co o fungování světa prohlašují ti, kdo jej řídí.

Tak např. ve svém prvním televizním projevu k občanům ve funkci prezidenta Václav Klaus 9. března 2003 řekl:

Názory lidí se liší a lišit budou. Třeba už proto, že se některým z nás z různých důvodů v životě daří, že mají plný osobní život, že mají zajímavé zaměstnání či povolání, které jim přináší odpovídající uspokojení, odměnu i společenskou prestiž. Ti budou většinou tvrdit, že žijeme v nejlepším z možných světů. Jiní byli pasivnější či pohodlnější, obávali se riskovat, chtěli si možná spíše počkat, nebo prostě neměli docela obyčejný kousek toho svého tolik potřebného životního štěstí.

Sociolog má důvod zbystřit. Není tu ani slovo o tom, že by snad jedinec mohl neuspět i z jiných důvodů než pouze nedostatkem přičinění či nedostatkem „kousku štěstí“. A co když je celá společnost uspořádána tak, že ti dole tam dole prostě zůstat musí, protože nemají šanci proniknout mezi vyšší vrstvy? Co když jim v tom brání třeba odpor „starých struktur“ nebo semknutých struktur nových?

Kritická složka sociologie znamená nejen to, že badatelé pochybují o pravdivosti oficiální verze společnosti, ale také to, že mají ambici společnost změnit. Nepovažují tedy svůj obor jen za „čistou“ vědu, ale také za nástroj k dosažení cíle.

Cíle ovšem mohou být různé. J. Habermas (o něm více v kapitole 2.1) připomíná, že sociologie je od počátku rozštěpena, neboť vznikla zároveň z ducha revolucí 18. století i z ducha politické restaurace a obě strany – revolucionáři i konzervativci – si na ni dělaly nárok. „A dvojí intence, buď kritický rozklad autority, nebo její konzervace stůj co stůj, určovala směr bojů v druhé polovině 19. století, ba takřka do našich dnů.“ (In Adorno, Habermas, Friedenburg, 1967:80)

Rozpor mezi sociologií služebnou a sociologií kritickou bude tuto disciplínu provázet zřejmě navždy, stejně jako kteroukoli jinou společenskou vědu. Neplatí ovšem zcela na sto procent, že konzervativní rovná se služební a revoluční je totéž jako kritické. Jsou samozřejmě i autoři, kteří provádějí ostrou kritiku společnosti z konzervativních pozic.

Pokus o definici sociologie

Můžeme-li naše dosavadní postřehy shrnout, je sociologie *samostatná vědecká disciplína, jež se pokouší pomocí analytických metod a empirických technik zkoumat struktury, funkce a souvislosti vývoje společnosti a navrhopvat o nich teorie*. Sociologie tedy není disciplínou ani jen teoretickou, ani jen empirickou.

1.2 Sociologická paradigmatata a úrovně sociální reality

Řekli jsme již, že k jednomu jevu ve společnosti – třeba sebevraždě, nezaměstnanosti nebo rozdílu v příjmech různých profesí – přistupují různé sociální vědy odlišně. Ovšem odpovědi na otázky se často liší i v rámci sociologie samé.

Podívejme se např. na často diskutovanou otázku, kterou si společně kladou sociologové i psychologové. Hraje nějakou roli v lidském chování, když lidé sledují v televizi pořady, ve kterých se zobrazuje násilí? Určitě ano, řekne si člověk na základě „zdravého rozumu“. Totéž, ale se snahou podložit tvrzení empiricky, tvrdí teorie nápodoby. Například děti mají podle těchto teorií prostě opakovat to, co viděly na obrazovce. Televize prý nabízí modely jednání. Podle jiných badatelů však sledování televizního násilí nemá vliv, který by stál za

zmínku, protože záleží na okolnostech zobrazení, na tom, za jakých okolností jedinec pořad sleduje, atd., a to ani nemluvíme o (nemnoha) autorech, kteří soudí, že sledování násilí může mít dokonce „katarzní“ účinek, takže ten, kdo se potěší střelbou v televizi, už nemá potřebu střílet ve skutečnosti. (Široká nabídka odpovědí viz např. Kunczik, 1995:220–229.)

Znamená tedy taková nabídka odpovědí na jednoduchou otázku, že sociologie a další podobné vědy ve skutečnosti žádné vědy nejsou? Nemusíme být hned pesimističtí. Mnohost odpovědí souvisí s tím, že lidská společnost je složitá a je mnoho způsobů, jak ji zkoumat.

Právě tato složitost předmětu zkoumání zřejmě vede k tomu, že sociologie se od začátku vyskytuje jako „mnoho sociologií“, které se od sebe velmi liší. Přitom nikdy nedošlo ke konečnému vítězství jednoho sociologického přístupu nad jiným, přinejmenším pokud jde o směry, které načrtli otcové zakladatelé.

Dnes často říkáme, že sociologie je věda „multiparadigmatická“. Slovo **paradigma** je řeckého původu. Znamená doslova vzor. Když ho použijeme ve vědecké terminologii, může znamenat několik věcí. Z hlediska metodologie označuje příklad, jak uskutečnit určitý výzkumný přístup. Jde o použití konkrétní metody nebo návodu, podle nichž provedeme nějakou analýzu.

Do teorie vědy zavedl pojem paradigma americký historik vědy T. S. Kuhn (1922–1996), autor knihy *Struktura vědeckých revolucí* (1962). Paradigma zde označuje převládající model (např. newtonovskou mechaniku), který je badateli určité vědní disciplíny považován za vzorový. Kuhn hovoří o fázi „normální vědy“, kdy badatelé toto paradigma používají na nové předměty zkoumání. Vynoří-li se přitom jev, který do současného pojetí oboru nezapadá, bývá – stejně jako otázka po zdůvodnění paradigmatu – zanedbáván („ono se to časem vysvětlí“). Když ale počet problémů narůstá, množí se anomálie a dochází ke krizi, která nemůže být v rámci starého paradigmatu zvládnuta. Pak dochází k tomu, čemu Kuhn říká „vědecká revoluce“. Z časového hlediska tedy střídání paradigmat vypadá takto:

paradigma 1 > normální věda > anomálie >

> krize > revoluce > paradigma 2

Běžný laik si vědu představuje podle modelu **kumulativního poznání**. Lidské vědění stále narůstá a další generace staví na tom, co vykonali předchůdci. Isaac Newton (1643–1727) vyjádřil takovou představu slovy: „Pokud jsem dohlédl dále, je to proto, že jsem stál na ramenou obrů.“ Podle Kuhna je kumulace vědění důležitá, ale podstatná je právě ona revoluce.

Paradigma slouží k tomu, aby odlišilo jednu vědeckou komunitu od druhé. Může být užito, aby odlišilo fyziku od chemie nebo sociologii od psychologie. Tyto obory mají různá paradigmat. Může být také užito, aby rozlišilo mezi různými historickými stadii v rozvoji vědy. Paradigma dominující fyzice v 19. století je odlišné od toho, které dominovalo v raném 20. století. [...] Paradigma může rozlišovat mezi kognitivními skupinami v rámci jedné vědy. Například současná psychoanalýza je rozčleněna na freudiánské, jungovské a horneyovské paradigma (krom jiných) – což znamená, že psychologie má mnohočetná paradigmat. Totéž platí o sociologii a většině dalších oborů. (Ritzer, 1988:390)

Sociologie je od počátku multiparadigmatická, několik paradigmat tu vždy bylo paralelně vedle sebe. Existují sice období a místa, kde má některé z nich výsadní postavení (kolem poloviny 20. století třeba funkcionalismus v USA nebo marxistická sociologie ve východním bloku), ale v disciplíně jako celku žádné z nich nikdy nezískalo dominanci. Sociologické paradigma je tak pro nás především nástroj pomáhající při vnitřním členění sociologie jako disciplíny. Například americký autor uznávaný učebnice sociologie George Ritzer (nar. 1940) navrhuje následující členění.

Faktualistické paradigma předpokládá, že existují nějaké skutečnosti, které jsou vůči jedinci vnější. Hovoříme o sociálních faktech, která můžeme objektivně (zvláště kvantitativně) zkoumat, jako kdyby to byly věci. Představitelem tohoto paradigmatu je právě jeden z otců zakladatelů, Émile Durkheim (*Pravidla sociologické metody*). Toto paradigma se soustřeďuje především na velké sociální struktury a instituce a také na jejich dopad na myšlení a jednání jednotlivců. V současnosti jsou metodami zkoumání, které pomohou nalézt odpovědi na kladené otázky, především dotazníky, interview a historicko-srovnávací metoda. V rámci tohoto paradigmatu najdeme řadu teorií, o kterých bude ještě řeč. Jenom jako příklad uveďme strukturální funkcionalismus a konfliktualistické teorie.

Behaviorální paradigma považuje za východisko a základní danost pozorovatelné chování jedinců v sociálním kontextu. Jeho představitelem je např. americký psycholog B. F. Skinner (1904–1990). Tento přístup se věnuje zvláště zkoumání toho, jak je vyvoláváno žádoucí jednání pomocí odměny a trestu. Metodou tu bývá experiment. Na půdě tohoto paradigmatu vyrůstá behaviorální sociologie a teorie směny.

Definiční paradigma si všímá toho, jak lidé definují situaci. Upřednostňuje definování situace před skutečným stavem věcí. Podstatu tohoto paradigmatu výstižně ukazuje tzv. Thomasův teorém: „Pokud lidé definují situace jako reálné, jsou tyto reálné ve svých důsledcích.“ Lidé prostě jednají podle toho, jak vidí situaci. Sociolog tu při své práci používá především tzv. kvalitativní postupy. Představi-